

PROPORZEC (88) *sb m*

proporzec (86), **proporzec** *Calag* (2).

Oba o oraz e jasne.

sg N proporzec (12). ◇ *G* proporca (6), [proporcu]. ◇ *A* proporzec (14). ◇ *I* proporc(e)m (7). ◇ *pl N* proporce (9). ◇ *G* proporców (14); -ów (2), -(o)w (12). ◇ *A* proporce (20). ◇ *I* proporce (3), proporcami (2); -y *BielKron*; -ami *StryjKron*; -y : -ami *StryjWjaz* (2:1). ◇ *L* proporcach (1). ◇ [du *A* (*cum nm*) proporca.]

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI (dwa z niżej notowanych przykładów) – XVIII w.

1. *Chorągiew* (*lub chorągiewka*), *sztandar*; *signum, vexillum Mącz, Calag, Cn; borcanarium BartBydż; insigne Calag; labarum, supparum Cn* (78) : Potym gdy <Ie>zuła przed wieńnicę ku Piłatowi przywiedli/ proporce mu fie skłaniały *OpecŻyw* [123]v; *BartBydż* 20; (*nagł*) *Sławy* figurá. (–) *Sławá* tá pyęknie iędzdzi/ ná Koniu vbránym/ *A* s proporcem czyrwonym/ kwiatki zmálowánym. *RejZwierz* 114, 114; *BielKron* 414; *BudBib* I 376c *marg.*

Zwrot: »proporzec nieść« (1): Proporzec nieść. *Portare vexillum. Levare, tollere, tenere vexillum. Ferre signa. Calag* 188.

Szereg: »chorągiew, (albo, et) proporzec« (3): *Nam olim manipulis herbarum hastili alligatis pro vexillis utebantur, Przed czáły miałto chorągwie/ álbo proporcá wiązankę trawy ná drzewo prziiwężowano. Mącz* 208a, 491c; *Calag* 118.

Przen (14) :

proporzec czego (1): ponieważ zli ludzie/ co iedno chcą/ nád podlejšzymi przewodząc/ wymyfláią/ y bępiecznie proporce niezbożności fwey rozlzerzáią. *CzechRozm* 183v.

Zwroty: »rozciągnąć proporce swoje« = *okazywać radość* (1): *Skoczka [Salome] skacze/ krol [Herod] wesoł/ rościagnął proporce swoie/ triumphy stroi ná dzyeń národzenia fwego RejPos* 320v.

»rozciągać, rozszerzać, rozpościerać, roztoczyć, rozwieść (sw(oj)e) proporce« = *robić co się chce, panoszyć się, okazywać pewność siebie [szyk zmienny]* (2:2:1:1:1): Ale gdy iuż práwie czás wychodził tyfiacá lát tu iuż dopirko czythay káždy á przypátruy fie co fie dzyało/ á iáko iuż był ná ten czás czárt roftoczył proporce swoie. *RejAp* 166v; Otoż gdzie tey zarozumem cznoty ná łádzie niemálfz/ thám rościagáią fzeroko zli Prokuratorowie swoie proporce *GórnDworz* Hh6, R4v; *CzechRozm* 183v; *CzechEp* 279; *ReszList* 148; *KlonWor* 58.

»proporce swe rozpościerać (*a. rozpostrzec*), rozszerzyć« = *zdobyć, umacniać władzę, też rządzić [szyk zmienny]* (3:1): ále iáko vmyfl człowieczy dáleko zacnieifzy ieft/ niż ciáło/ ábo fortuná/ thák też dobrá fortunuy/ y ciálá/ dla tego máią być požádané/ żeby vmyfl iáko pan wfzytkiego/ mógł rofpostrzec fwe proporce. *GórnDworz* li; *CzechEp* 370; Od te⁸⁰ czáfu poczęli Papieżowie/ proporce fwe/ bępiecznie rozpościerać *NiemObr* 64, 170.

Wyrażenie przyimkowe: »pod [czyim] proporcem« = *pod przewodnictwem, przywództwem* (1): temu [imieniu Jezusa] fie klániac niechce Lutherowe koláno/ áni tych wfzyftkich/ co pod iego proporcem ná kościoł fzturmuią *ReszPrz* 42.

a) *O znaku krzyża [czyj]* (1) : (*nagł*) *Drugá [pieśń]*: *Vexilla regis prodeunt.* (–) *Ildá* krolewfié [tj. boskie] proporce Iafné krzyża taiemnice *OpecŻyw* 161v.

a. Chorągiew wojenna, sztandar wojskowy (26) : Leżą tarcze/ proporce/ podle nich pobić/ Oni zacni rycerze sławnie známieniçi. *RejWiz* 82v, 97v [2 r.]; Avocare milites a signis, Żołnierze od proporcá odwábić/ odwieść/ odłtrzelić. *Mącz* 504c, 506a; *RejZwierz* 22v.

proporzec czyj (1): chcąc łie Skánderbeg lepiej wywiedzieć łprawy ich/ wyłłał pierwey hárcowniki ktorzy łnimi po iednemu czynili/ áby w thym czásu znáki obaczył/ to łełł proporce/ chorągwie nieprzyacielskie/ y łwoie iáko od łiebie łtoią *BielKron* 245.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy kraju (1): W ten to czás ieden Węgrzyn gdy wyrzał Turecki proporzec kładąc ná mur dáiąc znák Thurkom/ vchycił łie łnim áż obá łpádli y połamáli łzyie. *BielKron* 305.

W połączeniu szeregowym (1): Proporce/ tarcze/ drzewá vłárłkie łwiećily/ Ze włzech łtron męźnym ludem/ polá nápełniły. *StryjWjaz* B.

Zwrot: »proporce rozpuścić« (1): Tám naprzod Mołkwá w Tráby/ w bębny vderzywłzy/ Proporce y Chorągwie buczno rołpuściwłzy/ Ná Litwę vderzyli *StryjKron* 742.

Szereg: »proporce, (i, albo) chorągwie« [szyk 5:1] (6): *BielKron* 245; Abesse a signis, Odłtrelić [!] łie od proporcá od chorągwie. *Mącz* 429b; *Vexillarii* byli wezwani od Chorągwi áłbo Proporców: kthore nołili. *BielSpr* 10v, 16v; *StryjKron* 622, 742.

Wyrażenia przyimkowe: »pod proporzec« (1): Vexillatio, Proporzec/ huł zwłázczá áłbo rotá żołnierzów pod yeden proporzec należący. *Mącz* 491d.

»pod proporcem« (1): Sub uno vexillo mitti, W yedney rocie/ pod yednym proporcem być pošlan. *Mącz* 491d.

Przen (3) :

Zwrot: »proporce roztoczyć« = stanąć do walki (tu: o zdobycie dusz ludzkich) (1): A gdy ten wielki hetman [*Lucyfer*] co ták łwiátem toczy/ Z dopułzczenia Páńłkiego proporce rołtoczy [...]. To iuz iego Rotmiłtrze idą gonionego/ A nigdy nic nie łpráwi żaden nic dobrego. *RejWiz* 139.

Wyrażenie przyimkowe: »pod proporcem« = pod dowództwem, patronatem (1):

~ Zwrot: »pod proporcem [czyim] rycerzować« (1): Omnis inventus sub signis Veneris militat, Włzyłzłká [!] młódź pod proporcem á Chorągwiá boginiei Venus rycerzuye/ To yełł rádá łie młódź pętá miłościá *Mącz* 221b.

Szereg: »pod proporcem a chorągwiá« (1): *Mącz* 221b *cf* *Zwrot. ~*

a) Metonimicznie: Wojsko [czyj] (1) : [*Aleksander*] Nákoniecz łtátutem/ á práwem/ włzytko vtwordził [...]: ták iż łzczęłliwłzy to byli/ ktore on woiną zwyciężył/ niź łi do ktorych iego proporzec nie przyłzedł. *GórnDworz* li4.

a. Chorągiew jako oznaka zwycięstwa, zdobycia przewagi militarnej nad wrogiem (zwykle zatykana na murach zdobytego grodu) (7) : dał Amurath wołác po woýłce/ kto pierwey z proporcem włkoczy ná mury łto tyłiac áłpr weźmie *BielKron* 247v, 249, 249v; Idźcie iedny po drugich/ s łwemi proporczyki [...]. A drugie ręczną łtrzelbą máią was rátowác/ Co narychley proporzec/ ná párkan wpráwowác. *BielSat* Nv [*idem*] *BielSjem* 37.

Zwrot: »proporzec wywiesić« (1): Potym gdy [*Amurat*] Nykomeyey dobywał/ tám Skánderbeg ná mury napierwey włkoczył/ znák to łełł proporzec zwycięłtwá wywiesił y dobył. *BielKron* 242v.

Wyrażenie: »proporzec (proporce) zwycięstwa« (2): *BielKron* 242v; iuż ten okrutnik [*Turek*] nátrząfąc fie będzie z ołtárzów wziętych/ y z nas pogrzebionych: á té łupy/ té korzyści/ náwet proporce zwycięstwá/ którélmy my we zdrowiu turkom odiełi: [...] wykorzeni y wyrzuci z kościámi y z popiołem náłzym. *OrzJan* 98.

b. *Chorągiew okrętowa, flaga, bandera* (2) :

proporzec czyj (1): *BielKron* 459v cf *Szereg*.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy kraju (1): iuż żagiel rołpięty/ Nawy znowu prowadził: kędy dwa okręty Z boku łye okazały [...] Iełcze mówił [*Tęczyński*]: á káždy iuż łtał w łwoim rzędzie Po gotowiu/ czekáiąc/ co ná koniec będzie A tym czásem proporzec Duńłki podniešiono *KochPam* 86.

Zwrot: »proporzec podniešć« (1): *KochPam* 86 cf *W połączeniu*.

Szereg: »proporce, znaki« (1): Tegoż dnia náłz Hethman z lekkim okrętem obiechał połozenie okrętow nieprzyaciéłłkich/ áby obaczył proporce/ znaki/ tákież łprawę ich *BielKron* 459v.

c. *Chorągiew narodowa, królewska, rycerska, powiatowa itp. jako symbol władzy oraz ziemi* (15) :

Pan Czechowłki trzyłtá miał w łzárłaty przybránych/ S proporców/ y z złotá bláłk był/ pátrzącym ná nich. *StryjWjaz* B3, B2 [2 r.], B2v [2 r.], B3, B3v; Zátym mu [*księciu Albrechtowi*] iełt do ręku Proporzec podány/ Kofztownémi fárbámi włyzytek máłowány/ Wielki/ łwietny/ ozdoby *KochProp* 7, 14.

Tytuł utworu Jana Kochanowskiego [czyj] (3): PROPORZEC Albo Hółd Prufki JANA KOCHANOWSKIEGO. *KochProp kt*, 5, 6 żp.

Przen (3) : Przetóz weźmi téż odemnie [*Hetmanie*], Nie zbroie kowáną w Lemnie, Albo tarcz nieprzełomioną, Od Cyklopów vrobioną: Lecz Proporzec pięknie tkány, Y z Helikonu podány *KochProp* 5.

proporzec czyj [= *kto jest twórcą*] (1): A teraz bierz z rąk moich Proporzec dżiélńego Piłorimá/ w Sármaćkim kráiu przednieyłżego: Który/ niech wrózką będzie przyłżłéy łławy twoiey [*Stanisława Mińskiego*] *KochPropKKoch* 4.

Zwrot: »proporce [czego = czyje] rozciágnąć« = *rozszerzyć granice państwa* (1): [*cesarz turecki*] Widzi żešćie mu W.M. łámi ná wielkiéy przekázie/ czym proporców páńłtwá łwégo/ ták iákoby chćiał/ rozšćiágnąć nie może *OrzJan* 7.

d. *Chorągiew umieszczana na grobie (również w kościele, gdzie zastępowała nagrobek) zawierająca wizerunek, nazwisko i herb zmarłego* (5) : *RejWiz* 22; (*nagł*) Nagrobek Gáłce. (–) [...] Náđ nim/ miáłto proporcá/ łuknią łzáchowáną Záviešmy *KochFr* 130.

W połączeniu szeregowym (1): Feretrum, Máry też drzewo ná którym chorągiew álbo proporzec y Herb nołżą. *Mącz* 122b.

Zwrot: »proporce wieszác; proporzec zawieszony« (1;1): Bo chočiai wyeć náđ groby herbow náłtáwiáią/ Texty kuią w kámenioch/ proporce wiefzáią. *RejWiz* 22; TEn proporzec náđ żimnym grobem záviełzony/ Swiadczy że tu Kroczewłki leży pogrzebiony *KochFr* 115.

e. *Chorągiew papieska* (1) : Dármo mi małz okázowác/ ony złote krzyże/ álbo ony białłe y tzerwone/ ktore na proporcach przed Papieżem nołżą? *KrowObr* 239.

f. *Chorągiewka miejska umieszczana na ratuszu, oznaczająca czas trwania targu (1)* : (nagł) Stároftá s Poborcą. (–) A což czyni pan Poborcá/ Niehczeniu fie do proporcá [tj. *nie chce mu się pobierać opłat od przekupniów*] *RejZwierc* 234a.

[*Szereg*: »banera albo proporzec«: Nie zabrania się jednak przekupkom i przekupniom do miasteczek [...] dla skupowania takowych rzeczy zajeżdzać [...], także i w mieście w Rynku one kupować, ale nie rychlej jeno po z[d]jęciu [!] banery albo proporcę *OpisyPozn 1598 nr 22.*]

g. *Chorągiewka przymocowana do drzewca kopii (4)* : Zbroiá v nich [Walachów] rzadka/ y tarcze profte nie powłócone/ drzewcá przes proporców *BielSpr* 69; Włzyfcy też [Polacy] po Vlárfku mieli łńiące broni/ Kopie z Proporcámi/ Tarcze z Skophiámi *StryjKron* 702; *BielRozm* 9.

Przen: metonimicznie: Kopia (1) : gdy było wnocy/ przekopáli fie przez wál gdzie rozumeli fłába obroná byłá/ tám łtroże łpiące pobili/ náleźli fortę otworzoná/ rzućili fie hurmem pięć łeth mężów Biłkupich łproporci *BielKron* 215.

2. *Oddział wojskowy, zastęp, rota; vexillatio, vexillum Mącz, Cn; signum Mącz; caterva, centuria, cohors, legio, ordo, phalanx Cn (10)* : Po obudwu łtronach moftu/ łtało miełzczánów we zbroi dwa proporce zupełná to iest tyfiac *BielKron* 331, 233v; *Mącz* 491d.

proporzec kogo [= *złożony z kogo*] (3): Cefarz [...] rufzył fie od Egry z wołfkiem/ zá kthorym theż Ferdynánd Krol cíagnął/ máiąc ludu zbroynego łżeść fet/ Hufárów tyfiac/ piełzych proporców 10. *BielKron* 229, 226; *Mącz* 491d; [iż Krzyżacy chcieli przymierze uczynić pod tymi kondycjami, aby [...] dwa proporca żołnierzów na każdá wojnę królówi łłali. *StryjPoczqt* 498].

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy kraju (1): Ale żeby ktora łtroná nieprzyśięglá krzywo/ kłádac pomłtę Bożą zá krzywoprzyśięłstwo nie iedno ná łwą głowę/ ále y ná proporce Rzymłkie/ y ná włzyłtko wołfko *GórnRozm* G4.

W połączeniu szeregowym (1): Máią też [Niemcy] łwe rozdźielenie obyczáiem łtórych waleczników ná Chorągwie y Proporce/ y Roty *BielSpr* 65v.

Zwroty: »proporce [przeciw komu] obroćić« = *ruszyć do walki (1)*: Signa in hostem obvertit, Proporce przeciw nieprzyacielowi obroćił. *Mącz* 488b.

»proporce zá obroćić« = *zawróćić, cofnąć wojsko (1)*: Convertere signa, Proporce zá obróćić. *Mącz* 487c.

Szereg: »proporce albo chorągwie« (1): [miasta górnych Niemiec i książe wirtemberski] ná dwie rozdzielili wołfká/ iedno kfiążęćiá Vlykułá/ w kthorym było 24. proporców álbo chorągwi piełzych/ miedzy kthorymi było łzláchy wiele. Drugie wołfko biło od miałt *BielKron* 226. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

Synonimy: 1. chorągiew, fendel; 2. chorągiew, fendel, huf, hufiec, polek, rota.